

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yayın No. 105

İNSAN HAKLARI VE DİN

(SEMPOZYUM)

BİLDİRİLER

15-17 MAYIS 2009

ÇANAKKALE

DÜZENLEYEN:

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ÇANAKKALE 2010

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE KADIN HAKLARI

Emine ÖZTÜRK*

ÖZET

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan ettiği, “İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi” insanoğlunun dünya yüzündeki bugün ancak bir kısmı bilinen tarihsel macerasının en önemli kazanımlarından biridir. 1800’lü yılların başlarında liberal feminist teoreminin genel bakış açısına göre kadınlar bütün dünyada ikincil konumdaydılar; bu ikincil konum ancak kadınların da erkeklerin sahip oldukları haklara sahip olmasıyla ortadan kaldırılabilirdi. İşte bu amaçla ilk defa harekete geçen kadın haklarının dünya tarihindeki ilk görünür temsilcisi Olympe de Gouges’dur. Kadının dünyadaki bu genel ikincil konumuna karşı başlangıçta bir tepkisel hareket olarak, kadınların da insan olduğunu ve erkeklerin yararlandığı her türlü haktan kadınların da yararlanması gerektiğini, 6 Eylül 1791 tarihinde Fransa’da yayınladığı “Kadınların ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi”yle bütün dünyaya haykıran Olympe de Gouges’un öncülüğünde kadınlar da yaşadıkları dünya üzerinde erkeklerle eşit haklar için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu mücadele başlangıçta liberal feministler vasıtasıyla başlatılmış olsa da sonraları bu mücadeleye kültürel feministler, ayrıca Marksist ve sosyalist feministler de katılmışlardır. Amaç Kadının ikincil konumdan uzaklaştırılarak erkeklerin sahip olduğu haklarla aynı haklara sahip olmasını sağlamaktır. İşte bu amaçla ikinci girişim olmak üzere Elizabeth Cady Stanton, 19-20 Temmuz 1848 tarihinde New York’ta Declaration of Sentiments’ı yayınlamıştır. Bu ikinci deklarasyon yüz kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Başlangıçta kadınların en önemli talebi üniversite kapılarının kendilerine de açılması ve oy kullanma haklarının verilmesi idi. Liberal feminizm siyasal ve hukuki eşitliği hedefliyordu ve bunu sağladı da. Ancak daha sonra Marksist feminizm ev içi emeğinin de ücretlendirilmesi gerektiği noktasında ısrarcı oldu. Ancak Marksist feminizm bu noktadaki hedefini bugün dahi gerçekleştirebilmiş değildir. Daha sonra bu hak talebi meselesi o kadar ileriye gitti ki radikal feministler kadınların evlenmeme ve çocuk sahibi olmama haklarının da bulunduğunu iddia etmeye başladılar ve bugün gelinen noktada en büyük problem olarak hala aile içi şiddet gözükmektedir. Aile içi şiddet post-modern feministlerin üzerinde ısrarla durdukları bir konudur. Ve bugün hala çözümlen-

* Dr., MEB Öğretmen, Arpaçay/Kars

nemeyen en önemli sorun şudur ki evlilik içi cinsel taciz hala pek çok toplumda suç dahi sayılmamaktadır. Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülke olan Türkiye’de kadın hakları hareketinin özgeçmişiyile paralel olarak önemli bir mesafe kaydedilmiş gözükmektedir. 1934’te seçme ve seçilme hakkının da tanınmasıyla birlikte, kat edilmesi gereken önemli bir mesafe hala vardır çünkü Türkiye’de henüz kadınlar hakları konusunda hala yeterli bilince sahip olmadıkları gibi, bunun yanı sıra bir de aile içi şiddetle mücadele konusunda önemli bir adım olan kadın sığınma evlerinin Türkiye’de olması gereken sayısıyla olan sayısı arasında ciddi bir uçurum vardır. Türkiye’de 3000 kadın sığınma evi bulunması gerekirken halen bu sayı 16’dan ibarettir. Ayrıca evlilik içi cinsel taciz halen bir suç olarak kabul edilmemektedir. Özetle alınması gereken daha büyük bir mesafe vardır. Ve bu mesafelerin kat edilmesi de toplumsal bir bilinçlendirme sürecini gerektirmektedir. Bu noktada her Türk yurttaşına önemli görevler düşmektedir. Türkiye örneğinden hareketle İslam ülkelerinin durumunun da hiç de iç açıcı olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın Hakları Hareketi, Kadın Hakları, Liberal Feminizm, Sosyalist Feminizm, Radikal Feminizm, Post-Feminizm

ABSTRACT

Woman Rights in History and Today

Human Rights Declaration which is made decision by United Nations General Committee is one of the most important earnings in the human history. In the 18th centuries liberal feminist theorists was telling us that all of the women on the earth has a secondary situation on the earth. We can gahnge this secondary situation only by ginig women the rights which we have given to the men. The women who moved at the aim of this goal is Olmympe de Gouges, is first representative of feminism on the world. She pulsihed the first women rights declaration on the world. On the begining feminist struggle is carried out by liberal feminists, after that the socilaist feminists and cultural feminists also joined this struggle. Fist of all women’s aim was to open the doors of universities to themselves and to be given the right of using vote. Liberal feminism was aiming the political and lagal equality and it succeeded. But socialist feminism was persisting on givig a payment to the domestic labor which women do. Today socialist feminism couldn’t pass that aim untill now. Then the desire of the rights have gone the top point, and radical feminists said that “We don’t want to marry or we don’t want to have any child”. Still domestic violence or family violence is the most biggest problem today. Domestic violence ist the subjeet which post-modern feminists persists on this problem immediately. And still today, domestic violence isn’t known as a crime by many states. In Turkey, which, its most of people is

muslim, as the paralel of the women rights movement feminism has traveled a long road. In 1934, Turkish women had their right of using vote. Since 1934 many things has changed Turkish women got their places in the society. But domestic or family violence is stil here. And We must open some women houses, for this women who are beaten by their husbands, fahters, elder brothers or boy friends. We must have 3000 from these houses, but now we have only 16. But there is a big precipice. There is a big road which we must walk. We must give right knowledges to the Trukish ppeople and Turkish women.

Keywords: Feminism, Women Rights Movement, Womrn Rights, Liberal Feminism, Socialist Feminism, Radical Feminism, Post-Feminism

-I-

İnsan hakları evrensel beyannamesinin 60. yılını geride bırakırken aslında sorulması gereken en büyük sorun herhalde bugün insan haklarının neresinde olduğumuzdur? Yahut üzerinden 60 yıl geçmesine rağmen bizim ülke olarak insan haklarını bugün dahi ne oranda uygulayabildiğimizizdir?

Ancak biz sunumumuz esnasında bu soruyu biraz daha değiştirerek şöyle soracağız. Bugün önce dünya sonra da ülke olarak –insan hakları problematiği içinde önemli ve şimdilerde hala çözümlenememiş bir denklem olan- kadın hakları konusunda neredeyiz ve aslında hedeflediğimiz noktayla bugün durduğumuz nokta birbirine hala çok uzak mıdır yoksa hala kat edilmesi gereken büyük bir mesafe mi vardır?

Bu soru cevabı sadece bugünkü sosyolojik ortam içerisinde aranacak bir soru değildir. Her sorunun olduğu gibi bu sorunun da önemli bir tarihsel arka planı vardır. Bu tarihsel arka plan bize sorunun cevabını yanıltmamızda önemli bir ipucu verecektir.

Kadın haklarının ilk Batı’da gündeme gelmesi Batılı kadın hakları savunucularının bilhassa Liberal feministleri Batı dışındaki toplumlarda kadının daima ikincil ve dışlanmış olduğu iddiasına sevk etmiştir. Ancak Kadın haklarının Batı’daki kısa tarihçesi bu iddianın eksik bir bakış açısını yansıttığını bize gösterecektir. Zira Batı tarihinde de kadının konumu hiç te iç açıcı gözükmemektedir.

Eski Yunan’da ahlaki erdemlerinden şüphe edilen¹, Roma İmparatorluğu döneminde evleninceye kadar babasının, evlendikten sonrada koca-

¹ Bendason, Ney, Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları, çev.Şirin Tekeli, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s.23-24

sının, o öldükten sonra da oğlunun vesayeti altında tutulan² kadın, Ortaçağ'da cadı ilan edilip yakıldıktan³ ve şövalyelerin kraliyet ailesiyle ortaklaşa yaptıkları anlaşmada soylu olanlarına saldırmak yasaklanırken, soylu olmayanlara saldırmamanın serbest bırakılması gibi anlaşmalara konu olduktan⁴ ve Ortaçağ Avrupa'sında kadınların İncil'e el vurmaları yasaklandıktan, miras boşanma gibi pek çok haklarından mahrum bırakıldıktan sonra nihayet XVIII. yy.ın sonuna doğru kadınlar artık bütün Avrupa tarihi boyunca dışlanmanın verdiği bir tepkisellikle başkaldıramaya başladılar ve böylelikle ilk olarak 6 Eylül 1791 tarihinde Fransa'da yayınladığı "Kadınların ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi"yle bütün dünyaya haykıran Olympe de Gouges'un öncülüğünde kadınlar da yaşadıkları dünya üzerinde erkeklerle eşit haklar için mücadele etmeye başlamışlardır.⁵

Bu mücadele başlangıçta liberal feministler vasıtasıyla başlatılmış olsa da sonraları bu mücadeleye kültürel feministler, ayrıca Marksist ve sosyalist feministler de katılmışlardır. Amaç Kadının ikincil konumdan uzaklaştırılarak erkeklerin sahip olduğu haklarla aynı haklara sahip olmasını sağlamaktır. İşte bu amaçla ikinci girişim olmak üzere Elizabeth Cady Stanton, 19-20 Temmuz 1848 tarihinde New York'ta Declaration of Sentiments'ı yayınlamıştır. Bu ikinci deklarasyon yüz kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Başlangıçta kadınların en önemli talebi üniversite kapılarının kendilerine de açılması ve oy kullanma haklarının verilmesi idi.⁶ Liberal feminizm siyasal ve hukuki eşitliği hedefliyordu ve bunu sağladı da.

Ancak daha sonra Marksist feminizm ev içi emeğinin de ücretlendirilmesi gerektiği noktasında ısrarcı oldu. Ancak Marksist feminizm bu noktadaki hedefini bugün dahi gerçekleştirebilmiş değildir. Daha sonra bu hak talebi meselesi o kadar ileriye gitti ki radikal feministler kadınların evlenmeme ve çocuk sahibi olmama haklarının da bulunduğunu iddia etmeye başladılar ve bugün gelinen noktada en büyük problem olarak hala aile içi şiddet olarak gözükmektedir. Aile içi şiddet post-modern feministlerin üzerinde ısrarla durdukları bir konudur. Ve bugün hala çözümlenemeyen en önemli sorun şudur ki evlilik içi cinsel taciz hala pek çok toplumda suç dahi sayılmamaktadır. Ancak kadınların haklarını kazanmaları sürecinden detaylı biçimde bahsedebilmek için öncelikle feminizmin kısa tarihine bakmak yerinde olacaktır. Bu kısa tarihi tarihsel bir süreç olarak anlatmaktansa tablo

² Bendason, Ney, a.g.e., s.25

³ Scott, George Ryley, İşkencenin Tarihi, Ank., Şubat/2001, s.111.

⁴ Tabakoğlu, Ahmet, "Batı'da Aile ve Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, İSAV, İst., 1996, s.164-165

⁵ Bendason, a.g.e., s. 34-35.

⁶ Brown, Stuart Gerry, "Women Suffrage", Encyclopedia International, New York/USA, 1968, c.XIX, s.442.

halinde şematik olarak görmek bize kadın hakları hareketi hakkında daha derli toplu ve detaylı bir bilgi dağırcığı sunacaktır.

Feminizm hakkında konuşurken değişmeyen statik ve tek bir feminizmden söz edilemez. Bu nedenle feminizmden değil feminizmlerden söz etmek daha doğru olacaktır. Feminizm temelde Modern ve Postmodern Feminizmler olmak üzere iki ana kola ayrılır. Modern feminizmler de kendi içinde Liberal, Marksist ve Sosyalist ve Kültürel ve Radikal Feminizmler olmak üzere dört alt başlığa ayrılır. Postmodern Feminizmleri ise varoluşçu, Freudcu, lengüistik ve post-feminizmler olmak üzere üç kola ayrılır. Bu ayrım aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir.

Feminizmin Çeşitleri				
Modern Feminizmler(1789-1960)			Postmodern Feminizmler(1960-)	
Liberal Feminizm Öncü İsimler: Mary Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimke, Elizabeth Cady Statton, Susan B. Anthony, Harriet Taylor	Temel Savunuları: Miras, boşanma, oy hakkı gibi temel haklarda eşitlik problemi	Marksist ve Sosyalist Feminizm: Öncü İsimler: Lisa Vogel, Margeret Benston, Angela Davis ve Zaretsky	Varoluşçu Feminizm: Simone de Beauvoir	Freudcu Feminizm: Karen Horney, Nancy Chodorow
		Temel Savunuları:Eşit işe eşit ücret meselesi, ev işinin ücretlendirilmesi		
Kültürel Feminizmler:Öncü İsimle: : Charlotte Perkins Gilman, Margaret Fuller	Temel Savunuları: Anaerkil Teori		Postyapısalcı Feminizm Öncü İsimler: Julia Kristeva, Luce Irigaray, Helen Cixous	
Radikal Feminizm: Öncü İsimler: Shulamith Firestone, Kate Millet		Temel Savunusu: Cinsiyet ayrımı üzerine kurulmuş bir toplumun tasfiyesi	Temel Savunusu: Kadına yönelik mevcut toplumsal önyargıların temelinde dil vardır, Bu önyargılar ancak dilin dönüştürülmesiyle ortadan kalkar	

Feminizmle ilgili yukarıdaki tablo bize feminizmin tarihsel süreci hakkında ipuçları vermektedir. Böylece anlaşılıyor ki kadın haklarını ilk gündeme getiren Liberal Feminist harekettir. Daha önce de söylendiği gibi liberal feminizm bugün dünyanın pek çok bölgesinde hedefine ulaşmış gözükmektedir.

Ancak Liberal Feminizm'in kadınların bütün dünyada ezildiği yönündeki iddiası bugün geçerliliğini yitirmiş gözükmektedir. Zira post-modern feminizmler bu teoriyi yerel olandan yana çürütmüş durumdadırlar. Dünyanın her yerinde kadınların yanı sıra tarihsel süreçten geçtikleri söylene-
mez. İslam toplumun tarihsel sürecinde kadın hakları hareketi batdakilerden daha farklı gerçekleşmiştir. Yani bütün dünyayı kapsayan tek bir kadın sosyo-tarihselliğinden söz etmek yanıltıcı olacaktır. İslam dünyasında kadının sosyo-tarihselliği Batıdakinden oldukça farklıdır ve Müslüman ilim adamlarının kadın yaklaşımı da Batılı ve Liberal müelliflerin kadın bakış açısıyla aynı değildir.

-II-

Burada Kuran'ın kadın yaklaşımına değinmek gerektiği kanaatini taşımaktayız. Ancak Kuran'ın kadın yaklaşımından önce Tevrat ve İncil'in kadın yaklaşımına değinmekte yarar vardır. Tevrat ve İncil'de Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasının suçlusu olarak Havva gösterilmektedir. Bu aslında Hıristiyanlıktaki asli suç kavramıyla da örtüşen bir durumdur. Rab tanrı Adem'e "Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi". dedi. "Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın, toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın topraktan yaratıldın ve toprağa döneceksin".⁷ "Böylece Rab tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Adem'i Aden bahçesinden çıkardı".⁸ Oysa Kuran kıssayı anlatırken cennetten kovulmanın Adem ve Havva'nın ortaklaşa işledikleri bir günah olduğunu beyan eder. "Bir zaman biz meleklere: "Adem'e secde edin! demiştik . Onlar hemen secde ettiler, yalnız İblis hariç – O diretti. Bunun üzerine, ey Adem, dedik, bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur sıkıntı çekersiniz! Derken Şeytan onun aklını karıştırıp "Ey Adem! dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi"? Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine kötü yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. Adem

⁷ Eski Ahid, Yaratılış, 3:23

⁸ Eski Ahid, Yaratılış, 3:23

Rabbi'ne asi olup yolunu şaşırdı”⁹. Yani insanlığın cennetten kovulmasının suçlusu Kuran'a göre tek başına Havva değildir. Bu bakış açısı Kuran'ın genel olarak Kadına yönelik tutumuyla da örtüşmektedir. Buradaki ayetlerde de görüldüğü üzere Kuran burada konuya tamamen insanların bireysel sorumlulukları açısından yaklaşmaktadır. Yani yasak meyveyi yemeleri her ikisinin de bireysel suçlarıdır, günahlarıdır ve herkes dişi yada erkek kendi günahından sorumludur. Yoksa Havva tüm insanlığın günah keçisi değildir.

Kuran'a göre üstünlük kadınlık yahut erkeklikte değil takvadedir; işte bu nedenle Kuran insana kadın yada erkek bu fark gözetmeyen bakışının da ötesinde mümin kadınlara örnek yada ibret olsun diye pek çok kadından bahsetmektedir. Ancak bu kadınlardan sadece birinin adını zikretmektedir, Hz.Meryem. Bu kadınların bir kısmından Kuran mümin kadınlara onlar gibi olmamaları gerektiği uyarısıyla bir kısmından da onlar gibi olmaları gerektiği uyarısıyla söz etmektedir. “Allah inkar edenlere Nuh’un karısıyla Lut’un karısını misal gösterir. Bunlar kullarımızdan iki iyi kulun nikahında iken, onlara ihanet etmişlerdi de, onlar(iki peygamber) Allah’a karşı bunlar için hiç bir şey yapmamışlardı. Bunlara “Cehenneme beraber siz de girin” dendi. Allah inananlara da Firavn’ın karısını misal gösterir. O: “Rabbim! Katında, cennete bana bir ev yap; Beni Firavn’dan ve onun işlediklerinden kurtar; beni bu zalim milletten kurtar” demişti. Yasak yerini korumuş olan İmran kızı Meryem de bir misaldir. Ona ruhumuzdan üflemiştik; Rabbi'nin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti; o Bize gönülden itaat edenlerdendi”.

Bunların dışında Kuran-ı Kerim'de çalışan kadınlardan da bahsedilmektedir. Örneğin ismi verilmese de Saba Melikesi Belkis'dan ve onun hükümdarlığından bahsedilmekte ve onun hükümdar olması, bir ülke yönetmesi hiçbir eleştiriye tabi tutulmamakta; yalnızca onun ve kavminin güneşe tapması eleştirilmektedir. “Gerçekten, onlara hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım”¹⁰. Ayrıca gene Hz. Musa'nın kıssası anlatılırken onunla karşılaşan iki kızdan bahsediliyor ki bu kızlar ailelerinin bir çobanı olmadığı için evlerinin koyunlarını otlatan Hz. Şuayb'ın kızlarıdır. Daha sonra Hz.Musa onların çobanı olacak ve onlar muhtemelen bir işi bırakacaklardır. “Musa Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde hayvanlarını eğlendiren iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi; şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden bizler sulamayız; babamız da çok da yaşlıdır”¹¹.

⁹ 20 / Taha /116-121

¹⁰ 27 / Neml / 23

¹¹ 28 / Kasas / 23

Kur'an bunlardan başka Cahiliye devrinde kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesini eleştirmiş, bu tarz bedevince adetlerin ortadan kaldırılması için de Peygamber çaba harcamıştır. Müşriklerin kız çocuklarını küçük görmeleri ve bununla beraber melekleri Allah'ın kızları olarak nitelendirmeleri Kuran'da eleştirilmektedir. Müşrik bir Arap için kız çocuğu sahibi olmak onlar için bir utanç, bir ayıp vesilesi, yüz kızartıcı bir suçtur. Aynı müşrik Arap için bu yüz kızartıcı varlıklar Allah'ın kızlarıdır. Bu ikilem Kuran'da izahını şöyle bulur. "Nitekim onlardan birine, Rahman'a kolayca isnat ettiği çocuğun doğumu müjdelenirse, yüzü kararır ve içi öfkeyle dolar: "Ne" (diye şaşkınlıkla sorar) ["Bir kız sahibi mi oldum], [yalnız] süs için var olan bir kız?" Bunun üzerine kendini belli belirsiz bir iç çatışmanın içimde bulur. Ve onlar meleklerin (de)-ki Rahman tarafından yaratılan varlıklardır– dişi olduklarını iddia ederler: Yoksa onların yaratılışını gördüler mi ? Onların bu saçma iddiası kaydedilecek ve böyleleri [Hesap günü bundan dolayı] yargılanacaklar! Onlar hala 'Rahman dilemiş olsaydı asla tapmazdık. [Ama] onlar [Rahman'ın] böyle bir şey istediği hakkında bilgi sahibi değiller: Onlar sadece zan ediyorlar".¹²

Görüldüğü üzere Kuran kadına karşı erkek cinsinden farklı bir yaklaşım sergilememiş ancak erkeğe ailenin geçiminin sorumluluğunu, mehir ve nafaka verme sorumluluğunu yüklediği için erkeğe mirastan 2/3'lük bir pay vermiştir. Kuranın kadın yaklaşımıyla ilgili en çok eleştirilen noktalar bu noktalardan birisi miras mevzuu öteki de taddüdü zevcat mevzuudur. Miras konusunda söylenebilecek olan hak ve sorumluluklar arasında bir denge gözetilmiştir.

Taaddü zevcat meselesine gelince bu meseleye bakış açımızda, Fatma Aliye'nin söyledikleri konumuza oldukça önemli ışık tutacak şeylerdir. Oda şudur ki, "Kızı Fatma'nın üzerine kuma getirilmesini istemeyen Muhammed(s.a.v.), ümmetinin kızları üzerine kuma getirilmesini istemezdi." şeklindeki yorumu taaddüdü zevcat meselsine önemli bir ışık tutmaktadır.

Kuran kadını Cahiliye Döneminde erkeklerin birbirlerine miras bıraktıkları ve satım akdine dahi konu olan bir konumdan mülk edinen, miras bırakan bir konuma yükseltmiştir. Kuran'ın bu genel yaklaşımı İslam toplumunun genel portresine yansımış ve İslam dünyasının her tarafında pek çok Müslüman kadın allame yetişmiştir. Bu konuda başı çeken en öncü isim Hz. Aişe'dir. Hz. Aişe'nin pek çok kız ve erkek talebeleri vardır. Amre Binti Abdurrahman, Amre'nin kız kardeşleri, Hafsa binti

¹² 43 / Zuhruf / 17-20

Abdurrahman, Esmâ binti Abdurrahman, Aîşe binti Talha, Fatma binti Muhammed onun kız öğrencilerinden bir kısmı; Urve bin Zübeyr, kardeşi Muhammed Bin Ebi Bekir'in oğulları el -Kasım ve kardeşi Muhammed, Abdurrahman bin el-Esved, Ebu Lubane, Süleyman bin Ümeyye es-Sakafî, Ebu Seleme bin Abdurrahman, Abdulaziz bin Refî onun erkek öğrencileridir.¹³ Bu allame kadınlardan bazıları ve ilgilendikleri ilim dalları aşağıda zikredilmiştir.¹⁴

Bununla beraber ama öyle sanıyoruz ki bu hanımlar genel de çoğunluğu teşkil etmemiş bir anlamda zengin ama dinini öğrenmeye meraklı bir kitlenin arasından çıkmış olan hanımlardır ve genelde yaşadıkları dönemin entelijansiyasına mensupturlar; sıradan halk tabakasından olan ha-

¹³ Savaş, Rıza Raşid Halifeler Devrinde Kadın ; Ravza Yay.,İstanbul – Nisan 1996.

¹⁴ 1-*Tefsir*:-Yasemine bint Sa'd ibn Muhammed es-Siravendiyye (1108); Fatma bint Katbay el-Umerî(1487); Esmâ bint Musa ed-Dicai (1498); 2-*Fıkah*: Şafii fıkhı ile meşgul olan Zeliha bint İsmail Yusuf , Emet'ul Vahid bint'l Hüseyin el- Mehamili (377-987), Hatice bint Muhammed bin Ahmed el-Cüzcani (372-982), Sittü'l Vüzera bint Muhammed (736-1333) ki kendisi hanefî fakihelerindendir. Ayrıca Dört mezhebe göre hac menasikine dair ayrıntılı bir eser meydana getirdiği rivayet edilen Mekke fakihelerinden Zeyneb (1220-1805), şîa kadınlardan da Bint Ali el-Minşar el-Amilî (1031-1622), Fatma bint Muhammed el-Amilî el-Cüzini (786-1384), bundan başka kocasını dahi fıkhî meseleler de kendisine danıştığı Fatma bint Ahmed ibn Yahya (849- 1436); 3-*Vaaz-İrşad-Tasavvuf*: Hamde bint Vasık (466-1073), Hatice bint Muhammed eş-Şahcaniyye (460- 1068), Hatice bint Musa (437-1045), Zeynep bint Ebi'l Berekat, Sittü'l Ulema (712-1321), Aîşe bint Muhammed İbn Ali (641-1243), Fatma bint Abbas el- Bağdadiyye (714-1314), ayrıca çok sayıda zahidenin varlığı dikkati çekiyor . Hicab bint Abdillâh (725-1325), Basra'lı Habibe el-Adeviyye, Hasene el-Abide, Yemenli Hasna bint Ruhidam, Basra'lı Rahibe Ümmü Osman ibni Sevde, Rahibe el-Mevsaliyye, Basra'lı Rabia el-Kaysiyye, Zeynep bint Ahmed er-Rıfai (630-1233), Şa'vane, Fatma en-Neysaburiyye, Fatma bintü'l Müsenna , Şems Ümmü'l Fukara , Rabia bint İsmail el-Adeviyye (135-752) , Hz. Ali 'nin torunu olan Nefise bintü'l Hasan (762-823) 4-*İlmü'l Kıraat*: “Meşhur Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde naklettiğine göre yalnız İstanbul'da mevcut dokuz bin hafızdan üçte birini kadımlar teşkil ediyordu. Yani yalnız İstanbul da üç bin hafız kadın vardı”.¹⁴ Beyrut'lu bir ana-kız olan Beyrem bint Ahmed ve Fatıma bint Muhammed , Şicistan'lı Celile bint Ali eş-Şeceri (485-1092), Bünane bint Ebi Yezid el-Ezdi (68-687), Hakime bint Mahmud ibn Muhammed (698-1299), Dımaşk'lı Hatice bintü'l Hassan el-Kureysiyye ed-Dimaşkiyye (641-1243), Hatice bint'ul Kayyim el-Bağdadiyye (699-1300), Ümmü'l Hayr bint Ahmed, Mağribli Hatice bint Harun (695-1296), Seyyide bint Abdilğani el-Ahberi (647-1249), Şerefu'l Eşraf bint ali et-Tavusiyye, (VII / XIII). asırda yaşamış olan üç Endülüslü kadın vardır ki bunlar Ümmü'l-Izz bint Ahmed (636-1238), Ümmü'l-Izz bint Muhammed el-Abderî ed-Dani (610-1213), Kurtubalı Fatıma bint Abdirrahman (613-1216), ayrıca yakın bir zamanda yaşamış bulunan Faslı Hatice bint Ahmed (1323-1905; 5-*Hadis*: Tabiundan Cesre bint Decace el-Amiriyye el-Kufiyye , Kerime bint Sirin, Kerime bint Hüman , Hayre bint Muhammed, Habibe bint Meysere, Fatıma bintü'l Hüseyin, Ümmülhiyar er-Rubey bintü'n -Nasr el-Ensariyye, Abide el-Medeniyye, Kerime bint Ahmed el -Merveziyye el-Kuşmeyheniyye, Kerime bint Abdî'l -Vehhab el-Kureşiyye, Fatıma bint Ali el-Kebudencekşi (380), Fatıma bintü'l- Hasen ibn Ali ed-Dekkak (480), Setite el-Beceli (447), Bintü'ş-Şerif el -Mürteda, Huceste bint Ebi'l Vefa (571), Habibe bint el-Makdisi (656-713), Zeyneb bint Ahmed, ayrıca el-Medreset' ül Hatuniyye' de hadis dersleri okutmuş olan Aîşe bint Seyfiddin (793-1390) ;Kahhale, Ömer Rıza, A' lamü' - Nisa , fi alemeyi' 1 – Arabi , ve'l İslam , Dımaşk – 1378 - 1959, c.V, , s. 295; c.IV, s.90-91; c.II, s. 65; c.I, s. 89; c. I, s.341; c. II , s.174; c. II , s. 45; c.III, s.332-338; c.IV, s.139; c.IV, s. 31-32; c.I, s. 294-343 – 344; c.II, s.57 – 160; c.III, s.168; c.IV, s.66-67; c. I, s. 248-242-263-359-433-438-494; c.II, s.46-299-300; c.IV,s.147-148-93; c. II, s.304; c.I.s.430-432; c. V, s. 187-190; c.I.s.161; c.IV.s.141;c.I.s.201;c.I.s.148; c.I.s.287- 325- 339 –326 – 338 – 389 – 345; c.II , s. 275 – 292; c.III, s. 268 – 269- 269; c.IV, s.72 –73; c.I, s.322.

nımlar bu kitle arasına girmişlerse de tarih boyunca olduğu gibi onların bu allameler arasındaki sayısı arzu edildiği kadar yüksek olmasa gerektir. Ancak batıda İncil'e el vurması günah sayılan kadının İslam toplumlarında özellikle dini ilimler sahasında bu kadar alim yetiştirmiş olması gurur vericidir. Ancak zamanla bu hanımların sayısında da bir azalma olduğu söz konusu bilgelerin doğum ve ölüm tarihlerine bakıldıkça görülecektir. İslam Tarihinde kadınların eğitimsiz kalıp kalmadıkları yada eğitilenlerin neden zengin ve entelijansiyaya mensup oldukları probleminin tamamıyla o dönemin sosyal sınıf sistemine ve gene söz konusu dönemde kültürün sözlü kültüre dayanan bir sosyo-kültürel ortam bulunmasına bağlı bir sosyolojik vaka olduğu yoksa sırf kadınları toplumdan dışlamaya yönelik bir tavır olmadığı kanaatini taşımaktayım.

Ancak o dönemde kadınların bilim dünyasında yer alırları hakkında zikredilmesi gereken önemli bir noktada belki de gene dönemin bilim anlayışına uygun olarak; bu kadınların sadece dini ilimler sahasında çalışmış olmalarıdır. Tıpkı geçmişte Batı kadınının da olduğu gibi Müslüman kadın da genelde toplumda kendini cinsel kimliğinden soyutlanmış biçimde ifade imkanını ancak dini bünyede, bilhassa Rabiati'ül Adeviyye örneğinde olduğu gibi tasavvufi bünyede bulmuştur. Sosyal katmanlar ve kurumlar arasında ancak Allah katında yani kul olarak toplumda erkekle bir ve eşit algılandığını ve ancak Allah nezdinde insan olarak görüldüğünü bilen Şarane, Rabiati'ül Adeviyye gibi pek çok kadın; kadınlara mahsus tekke ve dergahlarda şeyhalık yaptılar. Hem kendileri dinlerini yaşadılar; hem de bundan da ayrıca sevap alacaklarına inanarak dinlerini bilinçli biçimde yaşamaları için diğer kadınlara da dinlerini anlattılar; bunların pek çoğu Rabia gibi evlenmemeyi seçen, kendilerini Tanrıya adanmış kadınlardı. Ancak onlar Hristiyanlıktaki rahibeler de olduğu gibi evlenmemeyi bir kural gereği mecburen değil; kendi iradeleriyle seçiyorlar ve tüm ömürlerini Allah'a adıyorlardı.

Batılı ve Doğulu kadının soso-tarihsel sürecinin birbirinden oldukça farklı cereyan ettiği söz konusu Müslüman bilgelere bakıldığında rahatlıkla görülecektir. Avrupa kadını İncil'e dahi el süremezken İslam dünyasında kadın bilgeler yetişmiştir. Bu göstermektedir ki; kadının bütün dünyadaki sosyo-tarihsel süreci birbiriyle aynı değildir. Müslüman kadın Ortaçağ ve Yeniçağ toplumunda Avrupa'daki hemcinsinden daima bir adım önde olmuştur. Ancak bu İslam dünyasında kadın hakları probleminin tam anlamıyla çözüldüğü anlamına gelmemektedir.

İslam dünyasındaki kadınların, kadın hakları talebiyle gündeme gelmeleri çok daha sonraları 19.yy Osmanlısına tekabül etmektedir. Ancak

Osmanlıya gelinceye kadar, İslam dünyasının kadın bakış açısını yansıtmaması noktasında Mevlana'nın bakış açısının oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz.. Mevlana'nın düşünceleri şerhe gerek bırakmayacak kadar açıktır. Şimdi Mevlana'ya kulak verelim.

Kişi, yiğitlikle Zaloğlu Rüstem bile olsa Hamza'dan bile ileri geçse yine hükmetme hususunda karısının esiridir.¹⁵

Adem sözlerinden alemin sarhoş olduğu Muhammed bile "kellimini ya Hümeyra" derdi.¹⁶

Gerçi zahiren su ateşten üstündür; fakat bir kaba konunca ateş onu fıkır fıkır kaynatır.¹⁷

İkisinin arasında bir tencere, bir çömlek oldu mu ateş, o suyu yok eder hava haline getirir.¹⁸

Peygamber dedi ki. "Kadınlar, akıllı kişilere, ehli dil olanlara fazlasıyla, galip olurlar."¹⁹

Fakat cahiller kadına galebe ederler çünkü onlar sert ve kaba muameleli olurlar.²⁰

Onlarda acıma, lütfetme, sevme azdır. Çünkü tabiatlarında, yaratılışlarında hayvanlık üstündür.²¹

Sevgi, acıma insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse hayvanlık vasfıdır.²²

Görüldüğü gibi çağdaşı Avrupalılar, kadının İncil'e el vurmasını yasaklarken Mevlana kadını ateşe benzetererek onun erkeğe üstünlüğünden söz etmektedir.

-III-

Deminde zikredildiği gibi Müslüman kadının hak arayışı ilk olarak 19.yy Osmanlı'sında görülmektedir. Kadın hakları konusunun Osmanlı toplumunun gündemine gelmesini sağlayan iki neden vardır. Bunlardan biri, Osmanlı toplumundaki Islahat hareketleridir. Zira III. Selim, II. Mahmut gibi yenilikçi padişahlar Osmanlı toplumunun sadece askeri anlamda dünyanın fazlasıyla gerisinde olduğunu farkında değildirler, fakat aynı zamanda dünyada bilhassa sosyal hayatta da yeni gelişmeler olduğunu ve

¹⁵ Mesnevi, c.I, 24227.beyit

¹⁶ a.g.e.,c.I, 2428. beyit

¹⁷ a.g.e., c.I, 2429.beyit

¹⁸ a.g.e., c.I, 2430. beyit

¹⁹ a.g.e., c.I, 2433. beyit

²⁰ a.g.e., c.I, 2434. beyit

²¹ a.g.e., c.I, 2435. beyit

²² a.g.e., c.I, 2436.beyit

Osmanlı toplumunun bu gelişmelerin de oldukça gerisinde olduğunun fazlasıyla farkındadırlar. Bu meyanda, bilhassa batıya gönderilip orada eğitim yapma fırsatını bulmuş değişik milletlerden Osmanlı tebasına mensup Osmanlı bilginleri, Osmanlı toplumunun medeni dünyanın fazlasıyla gerisinde olduğunun farkındadırlar. Osmanlı'nın geride kaldığı ve takip edemediği konulardan biri de medeni bir toplum olmanın önemli ölçütlerinden biri olan bir ülkedeki kadın nüfusun sosyal, hukuki, iktisadi ve siyasi yaşam şartlarıdır. Osmanlı aydınları bunun çok iyi farkındadırlar. İşte bu nedenle 1800'lü yıllarda Osmanlı Devleti bünyesinde bu konuda pek çok reform yapılmıştır. Burada bizim açımızdan önemli olan feminizmin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kadın hakları hareketine nasıl yansıtıldığıdır ki, bu noktada şunu söyleyebiliriz.

Osmanlı döneminde Müslüman toplumlarda askeri ve siyasi reformlar yapılırken Osmanlı aydınları bir taraftan da sadece Osmanlı toplumunun değil aynı zamanda büyük oranda İslam dünyasının da olmak üzere sosyal açıdan geri kalmışlığı üzerine düşünüyorlardı. İslam dünyasının sosyal açıdan geri kalmışlığına yol açan problemlerden biri olarak da kadın mevzuu görülüyor. Ve bu konuda da bir çok yazın faaliyeti sürdürülüyordu. Bu konuda yazıp çizen, feminist yazından yana tavır alanlar, hatta feminist yazını başlatanlar-dense sanırız yanlış olmayacaktır- isimler arasında özellikle Kasım Emin, Fatma Aliye, Emine Semiye gibi isimler zikredilebilir. Avrupa'da reformist-feministlerin başlattığını söylediğimiz Kutsal Kitap'ın kadınla ilgili pasajlarının yeniden okunması ve yorumlanması sürecini, Osmanlı toplumunda da Kuran'daki kadınla ilgili pasajların yeniden okunup yorumlanması şeklinde feminist olmayan ama sadece dindar reformistlerin başlatmışlardır. Biz, yeniden yorumlama faaliyetini yapan bu kişilere Avrupa'daki çağdaşlarına kıyasla reformist dedik, yoksa onlar aslında *İslam Modernistleri* olarak anılmaktadırlar. Bu modernistler arasında, kadınla ilgili en önemli ve ilk tespitleri yapan isimlerden biri Osmanlı Dönemi'nde tabiri caiz ise kitabıyla büyük sansasyon yaratan Mısır'lı müellif Kasım Emin'dir. Kasım Emin'in eseri halk arasında bazı aydınların bugün dahi cesaretle söyleyemediklerini büyük bir cesaret ve bilgelikle söyleyen ve ataerkil-İbrani kültüre neredeyse tamamıyla meydan okuyan bir eserdir. Arapça aslında ismi *Tahrirü'l Mer'e* olan ve Osmanlıca'ya Zakir Kadiri Ugan tarafından *Hürriyet-i Nisvan*²³ adıyla çevrilen bu eser, çok geçmeden hemen bütün İslam dünyasında okunmuş ve makes bulmuştur. Bu esere muhalif olmak üzere daha sonra Ferit Vecdi *Müşli-*

²³ Kasım Emin, *Hürriyet-i Nisvan*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Örnek Mat., Kazan-1909, s. 43-55.

man Kadını adlı eseri kaleme almıştır. Ancak K. Emin'in bu eseri daha sonra 1918 yılında yasaklanmıştır²⁴.

Kasım Emin'in görüşlerine şiddetle karşı çıkan Ferit Vecdi, Kasım Emin'e Avrupalı liberalist erkek kuramcılardan ilham alarak karşı çıkmaktadır. Liberal feminizmi ve feminizmin ortaya çıkışını anlatırken belirttiğimiz gibi feminizmin ortaya çıkışında en büyük rollerden biri de liberalist erkek kuramcılara aittir. Ferit Vecdi'nin Auguste Comte'tan yaptığı şu nakiller dikkat çekicidir. "Medeniyet binasını yıkan, ortalığı fesada veren bu (kadının çalışması) gibi evhama karşı doğal kural koymak mümkündür.....(Bu kaidelerden biri de şudur:) Erkeğin kadını beslemesi lazımdır, işte bu düstur beşer için tabii bir kanundur."²⁵ Buna göre Ferit Vecdi, kadınların evleri haricinde çalışmalarını müphem bir hanel, bir fesat olarak algılamaktadır. Görüldüğü üzere, Ferit Vecdi liberal erkek kuramcılarını baz alarak kadınların çalışmasına karşı çıkmış, K. Emin de 19. yy. feministlerini baz almadan yalnızca Kuran ekseninde düşünerek kadınların çalışmasını savunmuştur. K.Emin'in bu çabası boşa gitmemiş ve kadınlar pek çok haklarını yeniden elde etmeye başlamışlardır. Tanzimat dönemi aynı zamanda kadınlara eğitim kurumlarının da kapısını açıldığı dönemdir.

"Kadınlara ilk kez 1842 yılında Tıp Fakültesi bünyesinde hemşirelik eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bu eğitim 1838'deki Kız Rüştüyeleri (Kız Ortaokulları) ile daha da yaygınlaşmıştır. Kadınlar ayrıca 1869 yılından itibaren sanayi mekteplerinde de eğitim görmeye başlamışlar. Bunun amacı ise başlatılan sanayi hamlesinin işgücü ihtiyacını gidermektir. Daha sonraki yıllarda görüleceği gibi bu sanayi okullarından mezun olan öğrenciler değişik sanayi alanlarında istihdam edilerek kamusal alana açılmışlardır. 1870 yılında ayrıca Darül Muallimat(Kız Öğretmen Okulları) ile kadınlardan bir eğitim ordusu. oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu okullardan mezun olan kadınlar, ülkenin değişik yerlerine gönderilerek kadınların eğitimine öncülük etmişlerdir. Kadın eğitimi, resmi düzenlemelerle hukuksal bir statüye de kavuşturulmuştur. Nitekim 1868 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Kamu Eğitimi Kanunu), 6-11 yaşlarındaki tüm kız çocukların ilk okul eğitimi almalarını öngörmüştür. Bununla beraber ilk anayasa olan 1876 Kanunu-i Esasi, kadın erkek tüm Osmanlı nüfusun ilk okul eğitimi almasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı yönetimi, kadın eğitimine önemli kaynaklar aktarmış ve ülke çapında bu konuyu adeta bir seferberlik haline getirmiştir. Eğitim kurumları yaygınlaşmış ve çok sayıda kadın, eğitim imkanlarıyla tanışmıştır 1905 yılına geldiğimiz zaman kızlara eğitim veren

²⁴ Kumaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Ankara-1991, s.70.

²⁵ Ferit Vecdi, Müslüman Kadını, çev. Mehmet Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, c.1, adet.8., s.24.

resmi ilkokul sayısı 304, karma eğitim veren ilkokul sayısı 3621'e ulaşmıştı. Ayrıca 69'u taşrada, 15'i İstanbul'da olmak üzere 84 adet kız ortaokulu açılmıştır. 1909 yılına geldiğimizde eğitim imkanına ulaşan kadınların sayısı sadece ortaokullarda on binleri bulmuştu. Kadın eğitimi, kadınların okuma alanına giren yayınların gelişimini de beraberinde getirmiştir. Bütün bunlar "kadın hakları" söylemi bağlamında ele alınıyor kadınlar için kat edilmesi gereken uzun bir yolda atılan ilk ve önemli adımlar ve birer hak olarak vurgulanmıştır".²⁶

Türk kadınlarının feminist yazına başlamaları ve feminizmle tanışmaları da onların örgün öğretim kurumlarıyla tanışmalarıyla birlikte olmuştur.

Servet-i Fünun döneminde feminist yazın hususunda dikkatleri çeken pek çok kadın müellif vardır. Ancak biz bunlardan yalnızca Fatma Aliye'nin hayatına biraz değinmekte yarar görmekteyiz. Zira o Şeyhülislamla kalem yarıştıran ve önünde şapka çıkarılacak bir hanımefendidir.²⁷

Fatma Aliye ve Mustafa Sabri Efendi gibi dönemin pek çok müellifinin de kadın konusu üzerine yazdığını görüyoruz. Bunlar arasında Abdullah Cevdet, Şemseddin Sami, Namık Kemal, Tefik Fikret, Ahmed Rıza, Münif Paşa, Celal Nuri gibi pek çok müellifin konu üzerine yazdığını görüyoruz. Bu dönemin müelliflerinin kadın konusundaki birbirine zıt bakış açılarını söz konusu müelliflerin makalelerinden öğrenebilmemiz mümkün ancak biz bu kadarını yeterli bulmaktayız.²⁸ 1913 yılında Kadınlar Dünyası Dergisi'nin 7.sayısında Naciye Hanım tarafında yazılıp da dergide yayınlanan "Erkekler hakikatten hürriyetperver midirler?" başlıklı yazıda "...Evet erkekler zahiren bu kadar hürriyetperver göründükleri halde hakikatte birer küçük müstebitten başka bir şey değildirler. Hürriyet hürriyet sedalarıyla koca kıtaları kanlara boğdukları anda bile kendilerinden daha büyük, daha mühim olan kadınlık alemini gözleri görmedi. Onlara siyasi haklar değil insanlık hakları bile vermekten çekindiler. İçlerinde haklarımızı savunmak arzusunda olanlara bile feminist diye hakaret etmeye ve onlarla alay etmeye başladılar..."²⁹

Osmanlı kadınları; *örgün öğretim dışında eğer maddi imkanları yerindeyse* pek çok sahada sosyal hayatta yerini almıştı. Ancak özellikle

²⁶ Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, çev. Ertan Özensel, VadiYay., Ankara, Nisan/1996, s. 88.

²⁷ Aydın, Mehmet, *Ne Yazıyor Bu Kadınlar*, İlke Yay., Ankara/1995, s. 33-45.

²⁸ Söz konusu makaleler için bkz. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara/1992, c.III, s. 1015-1179.

²⁹ Naciye Hanım, "Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler, Kadınlar ne istiyor?", *Kadınlar Dünyası*, 1913, sayı.7, s. 2-3.

XVII. ve XIX.yy.lardan itibaren Batı etkisiyle Osmanlı toplumunda da feminist söylemler baş göstermekle beraber Osmanlı'da aralarında adı yıllar sonrasında hala aynı ün ve şöhretle anılan kadın muharrirlerin de bulunduğu geniş bir muharrirler ve entellektüeller kitlesi tarafından tartışılmıştır. Bunu *Aynur Demirdirek* şöyle ifade etmekte: “Cumhuriyet’e kadar niteliklerine göre ayırmadan bakarsak, 1868’de Terakki gazetesinin eki Muhadarat’tan başlayarak varlığını bildiğimiz 40’ı aşkın kadınlara yönelik yayın var: Şukufezar, Aile, Ayine, Hanımlara Mahsus Gazete, Demet, Mehasin, Kadın (Selanik), Kadın(İstanbul), Musavver Kadın, Parça Bohçası, Kadınlık, Kadın Duygusu, Hanımlar Alemi, Kadınlar Dünyası ...”³⁰

Bu dönemin ünlü batıcılarından Abdullah Cevdet, kendi çıkardığı İçtihat dergisinde yayınladığı “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı bir yazıda kendi düşlerini aktarırken, kadın konusuyla ilgili hayallerini de aktarmıştır. O’na göre, taadüd-ü zevcatın ortadan kalkacağı, tekke ve zaviyelerin kapatılacağı, kadınların abartılı örtülerini açacakları ve sosyal hayatta yer alacakları ve bütün kadınların hür bir biçimde baskılardan uzak yaşayacakları günler çok yakındır.³¹ Gerçekten de Abdullah Cevdet’in düşü gerçek olmuş ve Cumhuriyet Türkiye’sinde bunlar yaşanmıştır. Bernard Lewis, Cevdet’in bu yazısını Modern Türkiye’nin Doğuşu adlı eserinde Türkiye’nin geleceğini Osmanlı devrinde sezebilen tek belge olarak nakleder. Oysa bu yazı çıktığında çağdaşları Cevdet’e gülmüşlerdir. Bu yazı da aynı şekilde Batıcıların kadın görüşünü de en açık şekilde ortaya koymaktadır.

Burada gerek bu reformlar tartışılırken gerek daha sonra bu konuların direk uygulamaya konulduğu dönemlerde unutulmuş önemli bir sosyolojik gerçek vardır. Hiçbir toplumsal reform veya yenilik birdenbire gerçekleşmez. Bu yeniliklerin gerçekleşebilmesi için öncelikle uygun zaman ve zeminin oluşması gereklidir. Ve de bir problemin halli için öncelikle tüm toplum tarafından aynı ölçüde kabul görmüş olması gereklidir. Kadın meselesi için şu söylenebilir ki Osmanlı kadınının genelinin en azından o gün için böylesi bir problemi yoktur. Problemin temelinde şu nokta var ki, kadın konusunun o dönemde tartışıldığı ortamlar genellikle zengin çevrelerdir. Halk için böyle bir sorunun varlığı yahut yokluğu bile su götürür bir konudur.

Cumhuriyet dönemi feminist tartışmalarının merkezinde daha önce değinildiği gibi Abdullah Cevdet’in de düşü olan Türk kadınına verilen haklar yahut Türk sosyal hayatında yapılan reformlar vardır. 1926 yılında

³⁰ Demirdirek, Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ankara, Ocak/1993, s.8.

³¹ Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, T.T.K. Yay, Ank.-1984, s.236.

İsviçre medeni kanununun kabulü ve 3 Nisan 1930'da seçme ve seçilme hakkını kadına tanıyan Belediye Kanununun kabulü 1934'te de kadınlara Mebusan Meclisine seçilmesi için gereken imkan tanındı, bundan sonra da 1 Mart 1935'te kadınlar 18 milletvekiliyle meclise girdiler. Kurtuluş Savaşı'nda pek çok acıları erkeklerle birlikte göğüsleyen Türk kadını bu emeklerinin semeresini belki de ilk defa alıyor ve tarihinde ilk defa yönetime bilfiil ona tanınan bir haktan yararlanarak iştirak ediyordu. Osmanlı'nın peşine kurulan bir devlet olan Cumhuriyet Tarihimiz içinde kadın problemi de Osmanlı Devleti'ndeki kadın probleminden kopuk değildi. Ve belki de Abdullah Cevdet gibi bir kısım Osmanlı aydınının düşündüğü kadın tipi Cumhuriyetle birlikte açığa çıktı. Bütün İnkılaplarda olduğu gibi Türk İnkılabında da kadınlar ön sıradaydı. Ancak diğer toplumlardaki inkılaplardan farklı olarak kadın bu sefer hakikaten yavaş hak ettiği yeri yavaş yavaş almaya başlamıştı toplumda .

Milli mücadelede birincil roller alan cephenin en önünde savaşan Türk kadını savaş sonrasında belki de yapılacak olan pek çok reformla hukuki açıdan pek çok hakkın sahibi olacaktır. Ama bu haklar Osmanlı Döneminde olduğu gibi kadınların kurdukları kadın dernekleri vasıtasıyla mücadele etmeleri neticesinde kazanılmış haklar olmaktan çok, kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ve bilhassa Atatürk'ün istek ve görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilen büyük sosyal değişim çerçevesinde yani Türk İnkılabı'nın temel ilkeleri doğrultusunda kadın nasıl savaşta cephede erkeğin yanında yerini almış ve vatani için canını vermişse savaşta sonra bu İnkılap ve sosyal değişim sürecinde de yerini alması gerektiği düşüncesinin bir yansıması olarak verilen haklardır. Yani Cumhuriyet kadınları bu haklar için ayrıca bir mücadele sürecine girişmemişlerdir. Ama artık mihadını tamamlamış olduğu için tarihin en müstesna sayfalarında yerini almış bulunan Osmanlı Devleti döneminde Osmanlı kadınları, bilhassa kentli Osmanlı kadınları Cumhuriyet Döneminde verilen bu hakların kazanımı için büyük bir savaşım vermişlerdir. Ve nitekim bu haklara da yavaş yavaş kavuşmaktadırlar.³²

Netice de Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tebası yani milleti aynıdır. Milletleri aynı olan bu iki devletten önceki dönemde yapılan mücadeleler sonraki dönemde neticelerini verecekti. Osmanlı Devleti döneminde kadın hakları konusunda yapılan mücadeleler Cumhuriyet Dönemi'nde gerçek meyvesini verecek ve Türk kızları artık milletvekili bile olmaya başlayacaklardır. Ama Cumhuriyet Dönemi'ndeki kadın hakları ile ilgili reformlar Osmanlı Dönemi'nde başlayan kazanım denebilecek

³² Çaha, a.g.e., s. 88.

süreci oldukça hızlandırdı ve Türk kadınlarının bu haklara daha erkence kavuşmalarını sağladı. Bu haklar için Cumhuriyet kadının çok fazla mücadele etmesine bile gerek kalmamıştır, zira Türk Milleti henüz savaştan çıkmıştır ve aslında herkes bekleme zamanının geçtiğinin farkındadır, önemli sosyal problemler vardır ve kaybedilecek bir dakika bile yoktur, aciliyet içinde yapılan geniş sosyal reformlar paketine kadın hakları ile ilgili yapılan reformların da eklenmesini de gerektirecektir. Ancak problem burada değildir, problem bu reformların yapılış sürecinin bu hızlılığının toplum tarafından hemen algılanıp ve gene hemen önce kişilerin kendi ruhlarına yani bireysel yaşamlarına daha sonra da toplumsal yaşama uygulamasının oldukça zor olması olgusuydu, zira aynı eğitim düzeyine ve aynı toplumsal çevreye ve aynı kuşağa mensup insanların bile aynı sosyal olay ve olgular ve değişim süreçleri karşısında gösterdikleri tepkinin farklı oldukları düşünülürse toplumun oldukça farklı kesimlerine ve sınıflarına mensup insanlar tarafından bu reformların benimsenmesi vakit meselesidir. Hele androsentrik ve İbrani geleneklere hiç de yabancı olmayan hatta kadın konusuyla ilgili olarak İslam'ın ilk dönemlerde yani Peygamber döneminde getirdiği olumlu ve ılımlı tavrın Peygamber'in vefatını müteakip çok değil yarım yüzyıllık bir süreç içinde yavaş yavaş fazlasıyla kötüye gitmesine yol açacak kadar İbrani gelenekle iç içe olan androsentrik kültüre mensup bir sosyal geleneğin varisi olan Müslüman-Türk toplumunda bu reformların sosyal hayat içinde benimsenmesi ve uygulanması kuşkusuz ki zaman alacaktır.

Yani cumhuriyet ideolojisi, kadın hakları konusunda ciddi bir zihniyet ve bakış açısı değişikliğini gerçekleştirmek gerektiğini düşünerek başladı. Ve bu zihniyet değişikliğinin de en başta eğitim ile olacağını farkında ve fevkinde olan genç Cumhuriyet'in başta Atatürk olmak üzere tüm reformcuları en başta ders kitaplarını yapılmak istenen yeni reformlar ve bu reformlar çerçevesinde oluşturulmak yeni toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda yeniden düzenlemişlerdir. Türkiye'de yapılmış bir araştırma çocuklara kitaplarla empoze edilen ve bu yolla oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerine Firdevs Gümüsoğlu tarafından kaleme alınan, "Cumhuriyet Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini" başlıklı makaleyle ışık tutuluyor. Firdevs Gümüsoğlu'nun yorumları ideolojik izler taşısa da kadın veya erkek kimliğini oluşturmada bu tarz eğitimin rolü sanırız inkar edilemez. Burada bizim için asıl temel delili teşkil edecek olan husus şudur ki Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki ders kitapları kadının toplumsal kimliğini değiştirmek amacıyla hazırlanmış öğelerle doludur. Ancak daha sonra 1945'ten sonraki ders kitapları yeniden kadının androsentrik gelenekteki rollerine vurgu yapmaya başlamışlardır. 1945 öncesi ders kitaplarında çizilen kadın portre-

si bireysel özgürlüğünü elde etmiş olan, çalışan, kazanan, atıl olmaktan kurtulmuş, sosyal üretime katkıda bulunan ama aynı zamanda Halide Edip'in dediği gibi vatan hukukunu kadınlık hukukundan önde tutan bir kadın tipolojisidir. Bu kadın tipolojisi daha sonra "Cumhuriyet Kadını" olarak adlandırılmıştır.

Cumhuriyet döneminde, Türk kadınlarına sosyal hayatta prestijli bir duruş kazandırmak için uygulamaya konulan yeni yasalar, bilhassa kendi dönemindeki diğer ülkelerde uygulanan yasalarla kıyaslandığında zamanın çok ilerisinde de sayılabilecek olan pek çok kazanım getirmekle birlikte, bir takım sorunları da içinde barındırmaktaydı. Ancak bu kanunlardaki eksiklikleri toplumun farklı kesimleri farklı biçimlerde işlemektedirler. Yani farklı toplumsal kesimler bu reformlarda farklı eksiklikler görüyorlardı. Tüm bu reformlarla birlikte Türk kadınları sosyal hayatta sendikal faaliyetlerden kütüphaneciliğe, akademik sahadan hukuk sahasına kadar her sahada kendilerini göstermeye başlamışlardır.³³

Türk kadını bilhassa Cumhuriyet'in kuruluşu yıllarında vatanın hukukunu kadınlık hukukunun önüne koymuştur, kadın hakları gibi bir problemle uğraşmaya dönemin ne sosyal ne de siyasi konjonktürü müsaade etmemiştir. Daha sonra medeni kanunun kabulü yahut daha seçme hakkının verilmesi gibi hukuki ilerlemelerse Türk kadınının bütünün talep ve mücadelesi ile verilmiş haklar değildir. Belki de gene dönemin şartları gereği bu haklar bilhassa o zamanlar daha çok devletin Türk kadınına belki milli mücadelede gösterdiği yararlılıkların karşılığı bir bağış niteliğindedir. Ancak bu haklar zamanla kadınlar bilinçlenip hak ve vazifelerinin farkına vardıkça anlam kazanacaktır. Aslında Türk yahut Osmanlı kadın hareketinin en başından beri Türk kadınlığının tümünü kapsamayı, kapsayacak bir söylev geliştirmeyi asla başaramamıştır. Milli mücadele yılları haricinde Türk kadın hareketi, asla bütünleyici bir hareket olabilmiş değildir. Zira Türk kadın hareketi temelde toplumun üst ve üst-orta tabakalarında oluşmuş, daha entelektüel kadınlara has bir girişim olarak bugüne gelmiştir. Toplumsal bir hareket olarak yeniden başlaması çok sonralara 80'li yıllara rastlar. Ancak bu dönemde bile gene daha çok burjuva denebilecek bir sınıfa mahsus bir hareket olma özelliğini sürdüren Türk feminizmi, hemen herkesin okuyup haklarının ve vazifelerinin bilincine varmaya başladığı 90'larda gerçek halk tabanını yakalayabilmiştir. Bu bilinçlenme sürecinde, kendilerinden İslamcı diye söz edilen kadın hareketinin yani daha çok halk tabanı ile daha iç içe muhafazakar kadın hareketlerinin oluşumunun da

³³ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kamusal hayatta ilk olan hanımları öğrenmek için bkz. Topçuoğlu, a.g.e., s.130-131.

büyük etkisi vardır. Nilüfer Göle kadın hareketlerini Müslüman kadının toplumda görünür kılınması olarak nitelemekte ve bilhassa İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri adlı eserinde manevi değerlere vurguyu, kadın kimliğine vurguyla birlikte ön plana çıkaran bu kadınların muhafazakar sosyal duruş ve pozisyonlarını tartışmaktadır. Ancak bizim burada konumuz yalnız bu muhafazakar kadın kimliklerinin tartışılması olmadığı için buna ayrıntılarıyla değinme gereği duymamaktayız.³⁴

Kadınların hak talebi meselesi son yıllarda o kadar ileriye gitti ki radikal feministler kadınların evlenmeme ve çocuk sahibi olmama haklarının da bulunduğunu iddia etmeye başladılar ve bugün gelinen noktada en büyük problem olarak hala aile içi şiddet gözükmektedir. Aile içi şiddet post-modern feministlerin üzerinde ısrarla durdukları bir konudur. Ve bugün hala çözümlenemeyen en önemli sorun şudur ki evlilik içi cinsel taciz hala pek çok toplumda suç dahi sayılmamaktadır.

Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bir ülke olan Türkiye'de kadın hakları hareketinin özgeçmişiyile paralel olarak önemli bir mesafe kaydedilmiş gözükmektedir. 1934'te seçme ve seçilme hakkının da tanınmasıyla birlikte, kat edilmesi gereken önemli bir mesafe hala vardır çünkü Türkiye'de henüz kadınlar hakları konusunda hala yeterli bilince sahip olmadıkları gibi, bunun yanı sıra bir de aile içi şiddetle mücadele konusunda önemli bir adım olan kadın sığınma evlerinin Türkiye'de olması gereken sayısı ile olan sayısı arasında ciddi bir uçurum vardır. Türkiye'de 3000 kadın sığınma evi bulunması gerekirken halen bu sayı 16'dan ibarettir. Ayrıca evlilik içi cinsel taciz halen bir suç olarak kabul edilmemektedir.

Özetle alınması gereken daha büyük bir mesafe vardır. Ve bu mesafelerin kat edilmesi de toplumsal bir bilinçlendirme sürecini gerektirmektedir. Bu noktada her Türk yurttaşına önemli görevler düşmektedir. Türkiye örneğinden hareketle İslam ülkelerinin durumunun da hiç de iç açıcı olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Bendason, Ney, Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları, çev.Şirin Tekeli, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Scott, George Ryley, İşkencenin Tarihi, Ank., Şubat/2001.

³⁴ Konuyla ilgili daha geniş malumat için bkz. Göle, Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yay., İstanbul-1991; Göle, Nilüfer, İslamın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yay., İstanbul-2000.

- Tabakoğlu, Ahmet, “Batı’da Aile ve Kadın”, Sosyal Hayatta Kadın, İSAV, İst., 1996.
- Brown, Stuart Gerry, “Women Suffrage”, Encyclopedia International, New York/USA, 1968, c.XIX..
- Eski Ahid, Yaratılış.
- Savaş, Rıza Raşid Halifeler Devrinde Kadın ; Ravza Yay.,İstanbul – Nisan 1996.
- Kahhale, Ömer Rıza, A’ lamü’ – Nisa , fi alemeyi’ l – Arabi , ve’l İslam , Dimaşk – 1378 – 1959, c.I-IV
- Mevlana, Celeleddin-i Rumi, Mesnevi.
- Kasım Emin, Hürriyet-i Nisvan, çev. Zakir Kadiri Ugan, Örnek Mat., Kazan-1909.
- Kurnaz , Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Ankara-1991.
- Ferit Vecdi, Müslüman Kadını, çev. Mehmet Akif Ersoy, Sırat-ı Müstakim, c.1, adet.8.,
- Çaha, Ömer, *Sivil Kadın*, çev. Ertan Özensel, VadiYay., Ankara, Nisan/1996.
- Aydın, Mehmet, *Ne Yazıyor Bu Kadınlar*, İlke Yay., Ankara/1995.
- Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara/1992, c.III.
- Naciye Hanım, “Erkekler Hakikaten Hürriyetperver midirler, Kadınlar ne istiyor?”, *Kadınlar Dünyası*, 1913, sayı: 7.
- Demirdirek, Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ankara, Ocak/1993.
- Lewis, Bernard , Modern Türkiye’nin Doğuşu, çev. Metin Kıratlı, T.T.K. Yay, Ank.-1984.
- Göle, Nilüfer, Modern Mahrem, Metis Yay., İstanbul-1991; Göle, Nilüfer, İslam’ın Yeni Kamusal Yüzleri, Metis Yay., İstanbul-2000.